

OSMANLI HUKUKUNDA CEZALARIN TASNIFI

Classification of Penalties in Ottoman Law

*Mustafa AVCI**

I. Genel Olarak

İslâm hukukunun oluşum dönemlerinde akitlerin, haksız fiillerin, borçların, suç ve cezaların genel teorisine yönelik çalışma yapılmamıştır. Zamanla çoğalan tek tek hükümler, konu bakımından tasnif edilmiş, benzer meseleleri ortak hükümler altında birleştiren genel ilkeler (külli kaideler) tespit edilmiştir.

İslâm hukukunun bir ceza doktrinine dayanmadığı için kazuist (meselecî) bir metotla doğmuş ve gelişmiş olduğu, muhtelif suç ve ceza nevelerinin teker teker ele alınıp işlendiği bu kurumlar arasında ahenk bulunmadığı iddiaları vardır. Ancak İslam hukuku tutarlı bir görüşler manzumesine (sisteme) ve dolayısıyla oldukça geliştirilmiş bir suç teorisine sahiptir,¹ hatta suçun unsurları teorisinin oluşmasına da öncülük etmiştir.²

Klasik fıkıh literatüründe bugün bilinen şekliyle ceza hukuku teorisine, dolayısıyla suç genel teorisine rastlanmaz; fakat böyle bir teoriyi ortaya koymaya imkân verecek zengin bir malzeme bulunmaktadır.³ Fı-

* Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

¹ SCHACHT, Joseph, İslâm Hukukuna Giriş, (Çev. M. Dağ-A. Şener), Ank.1986, s.123, 183, 205, AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri, İst.1990, I/105vd.

² TOSUN, Öztekin, Suç Hukuku El Kitabı, İst.1982, s.123, DAĞCI, Şamil, İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller, Ank.1996, s.17.

³ Klasik fıkıh kitaplarında görmediğimiz; ancak modern hukukta ortaya çıkan suç teorisine yer vermemek bir kusur sayılır. ATAY, Hüseyin, İslam Hukuk Felsefesi (İlm-i Usulî'l-Fıkıh), Ank.1985, s.78.

kıh literatüründe modern hukuk incelemelerinde olduğu gibi suç teorisi, ceza teorisi vb. teoriler özel bir yer tutmamakla birlikte usul ve fûrû kitapları yanında furûk, kavâid, eşbâh ve nezâir gibi değişik türdeki eserlerde bir ölçüde bu ihtiyacı karşılamak üzere hukukî kavram ve ilişkileri belli bir fikrî örgü içinde ele alan bölümler ve başlıklar bulunur.⁴

Çağımızda Abdülkadir Üdeh, Batı hukuku kavramlarından yararlanarak bu malzemeyi değerlendiren bir İslâm ceza hukuku teorisi denemesi gerçekleştirmiş, bu yöndeki çalışmalar Muhammed Ebû Zehre ve Ahmed Fethî Behnesî gibi müellifler tarafından sürdürülmüştür.⁵

II. Cezaların Tasnifi

İslam-Osmanlı ceza hukukunda, ceza hukuku yaptırımları, cezalar, güvenlik tedbirleri ve suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi olarak üç gruptan oluşur.

Ceza, mücazat, mükâfat, bir amele dengi ile karşılıklı bulunmak demektir. “İyiliğin karşılığı ancak iyilik, kötülüğün karşılığı ise misli ile kötülüktür. Ceza tabiri, Türkçede en ziyade ukubet manasında kullanılmaktadır. Ukubet, ceza ve azap manasındadır ki, darp, hapis, uzuv kat’ı, katl ve recm vb. ile yapılabilir.⁶

Ceza, devlet tarafından suç işleyen insana çektirilen elem ve ıstıraptır.⁷ Ceza, muaheze yargısının somutlaşmış ifadesidir.⁸ Cezada toplumun

⁴ DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Sebep” *DİA*, C:36, s.247.

⁵ BOYNUKALIN, Mehmet, “Suç”, *DİA*, C:37, s.454.

⁶ BİLMEN, Ö. Nasuhi (ö.1971): *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İst.1975, III, No:49, 190.

⁷ Cezalandırma, medeni toplumlarda devletin tekelindeki bir yetkidir. ARSAL, S. Maksudi, *Hukukun Umumi Esasları*, Ank.1937, s.185.

⁸ ÖZGENÇ, İzzet *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ank.2015, s.564.

“Ukubat, bütün çeşitleriyle insanlığa ait yararları (can, nesep, malvarlığı, akıl ve insan onuru) korumak için meşru kılınmıştır. Kısas cezası insanın can ve vücut tamlığını, zina haddi soy bağını, kazif haddi insan onurunu, sirket haddi malvarlığı değerini, şübh haddi ise akli korumak için meşru kılınmıştır. Cezaların mevcudiyeti işlenmemiş suçu önleyici, işlenmişse tekerrürden alıkoycudur.” ALİ HAYDAR, Hoca Emin Efendizade (ö.1915): *Dürerü'l-Hukkâm Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm*, İst.1319, I/20.

kınama duygusunun ifadesi vardır, güvenlik tedbirlerinde değer yargısı nötrdür.⁹ Ceza vermenin haklılığı, uygulanmasındaki zorunluluktur.¹⁰ Yani ceza yaptırımını uygulamayan bir toplum düşünülemez. Cezalar uyarıcı-korkutucu, uslandırıcı ve tasfiye edici nitelikte olabilir.¹¹ Cezanın miktarını haksızlığın ağırlığı ve faildeki suç işleme enerjisinin yoğunluğu belirler.¹² Güvenlik tedbirleri ise failin tehlikeliliği ile orantılıdır.¹³

İslam hukuku ve Osmanlı ceza kanunları suçtan doğan mağduriyetin giderilmesine büyük önem vermiş, bazı hallerde onu ceza hukuku yaptırımını olarak kabul etmiştir.¹⁴

Suç aynı zamanda bir haksız fiil oluşturabilir. Dolayısıyla ceza veya güvenlik tedbiri yanında zararın ödenmesine de hükmetmek gerekebilir.

Bu çalışmada ceza hukukunun güvenlik tedbirleri ve suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi yaptırımlarını dışarıda tutarak sadece ceza yaptırımlarının tasnifini inceleme konusu yapacağız.

A. Klasik (Fıkıh Kitaplarındaki) Tasnif

1. Maverdi'nin tasnifi

el-Ahkamu's-Sultaniyye adlı kitabında Maverdi (ö.1058) cezaları "ahkamu'l-ceraim (suçlar ve cezalar)" başlıklı on dokuzuncu bölümde,

⁹ ÖNDER, Ayhan, Ceza Hukuku Dersleri, İst.1992, s.544.

¹⁰ ÖNDER, s.477, EREM-DANIŞMAN-ARTUK, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ank.1997, s.679vd. CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, Türk Ceza Hukukuna Giriş, İst.2008, s.529.

¹¹ Ceza hukuku yaptırımları insan onuruna uygun olmalı, suç-yaptırım dengesi gözetilmeli ve insanlar arasında ayrımcılığa yol açmamalı yani herkese eşit uygulanmalıdır. EBU ZEHRİ, Muhammed, el-Ukûbe, Kahire, Ty. No:55.

¹² ÖZGENÇ, Ceza Genel, s.566.

¹³ ÖNDER, s.485. Ceza ödeticisi, güvenlik tedbirleri ise önleyici amaca hizmet eder. Ceza geçmişe, güvenlik tedbiri geleceğe yöneliktir. ÖNDER, s.544, KOCA Mahmut-ÜZÜLMEZ İlhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ank.2013, s.469-470.

¹⁴ ÖZBEK, V. Özer, Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi, Ank.2000, s.251.

naslarla belirlenmiş olanlar (had ve kısas cezaları) ve belirlenmemiş olan tazir cezaları şeklinde iki başlık altında incelemekte, had cezalarını topluma karşı işlenen zina, sirkat, şürb ve kazif suçlarının cezaları ve kişilere karşı işlenen kasten öldürme ve yaralama suçlarının cezaları olarak ikiye ayırmaktadır.¹⁵

Bir örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenebilecek ridde, bağı ve hırabeyi ceza hukuku kısmında değil; “iç çatışmalar (el-vilaye alâ hurubi'l-mesalih)” başlıklı beşinci bölümde bir arada vermektedir.¹⁶

Tazir cezalarını ise bireyselleştirme ölçütlerine göre eşraf, orta halli ve aşağı tabakadan olanlara uygulanacak tazir cezaları şeklinde incelemektedir.¹⁷

2. Trablusi'nin tasnifi

Hanefî fıkıh âlimi Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl et-Trablusî (ö.1445), Muînü'l-Hukkâm fîmâ yeterededü beyne'l-haşmeyni mine'l-ahkâm adlı kitabının siyâset-i şer'îyye adlı üçüncü bölümünde cezaları, cana ve vücut tamlığına karşı suçların cezaları, nesebe karşı suçun (zina) cezası, insan onuruna karşı suçun (kazfin) cezası, malvarlığına karşı suçun (sirkat) cezası, aklın korunması amacıyla konulan (şürb) cezası ve tazir cezaları şeklinde korunan hukuki yararı esas alarak tasnif etmiştir.

3. Molla Hüsrev'in tasnifi

Osmanlı alimi Molla Hüsrev (ö.1480), Dürerü'l-hukkâm fi şerhi Ğureri'l-ahkâm adlı eserinde ridde ve bağı cezalarını savaş hukukunu incelediği kısımda (C:I, s.301, 305); had ve kısas cezalarını ise eserinin II. cildinde ilgili suç tiplerinin sonunda vermiştir. Zina cezası (s.61), şürb (s.69), kazif (s.70), sirkat (s.77), kat'ı tarik (s.84), kısas cezaları (s.88),

¹⁵ MAVERDÎ, Ebu'l-Hasan Habib (ö.1058), el-Ahkâmü's-Sultaniye, Beyrut, 1990, s.361-380.

¹⁶ MAVERDÎ, s.113-124.

¹⁷ MAVERDÎ, s.386.

ıskat-ı cenin cezasını (s.108)'de, tazir cezalarını ise kazif ile sirkat cezaları arasında (s.74) vermiştir.

Tazir cezalarından hapis (s.74), tevbih (75) ve dayak (s.75) cezaları ile tazir cezalarında bireyselleştirmeye de yer vermiştir (s.75).

4. Halebi'nin tasnifi

Osmanlı alimi İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö.1549), Hanefî fikhının meşhur metinlerine dayanan, 17.000'den fazla fikhî meseleyi ihtiva eden ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş, aynı zamanda kadıların ve müftülerin başvuru kaynaklarından birini oluşturmuş olan Mülteka'l-ebhur adlı kitabında cezaları belli bir tasnifi tabi tutmamış, ilgili suç tiplerinin içinde inceleme konusu yapmıştır. Zina (s.191), şürb (s.195), kazif (s.196), sirkat (s.199), kat'ı tarik (s.205) ve tazir cezaları (s.198) şeklinde bir sıralama yapmış, ridde (s.220) ve bağyi (s.223) savaş suçları ve cezaları arasında zikretmiştir. Kişilere karşı suçları ise insan öldürme kisası (s.459), yaralama kisası (s.461), diyet (s.466) ve ıskat-ı ceninin cezası (s.472) şeklinde incelemiştir.

B. Hukukçuların Tasnifi

1. Zöhrap'ın Tasnifi

Tanzimat dönemi ceza hukukçularından Kirkor Zöhrap, Hukuk-ı Ceza adlı kitabında, mücazatın ilmi ve kanuni taksimatı başlığı altında cezaları

- a) İlmi açıdan:
 - 1) Tesadüfi suçlulara uygulanacak ikazî (uyarıcı), ve ihafî (korkutucu) cezalar,
 - 2) İtiyadî suçlulara uygulanacak ıslahi cezalar,

- 3) Islahı mümkün olmayan tehlikeli suçlara uygulanacak ihraci (tenkili) cezalar olarak üçe ayırmış,
- b) Kanuni taksim olarak cezaların:
 - 1) Terhîbî,
 - 2) Tedîbî,
 - 3) Tekdîrî cezalar olarak üçe ayrıldığını belirtmiştir.¹⁸
- c) Cezaların türleri olarak ise:
 - 1) Mali cezalar (para cezası, müsadere ve ticaretten men),
 - 2) Şahsi haysiyete taalluk eden (insan onuruna yönelik) cezalar (teşhir, ilan ve gazetelerde neşir)
 - 3) Bazı hakların ıskatına taalluk eden cezalar (medeni haklardan ve kavli tasarruflardan ıskat)¹⁹
 - 4) Şahsi hürriyete taalluk eden cezalar: aa) Şahsi hürriyeti kısıtlayan ceza (sürgün), bb) Hürriyeti bağlayıcı cezalar (hapis, kürek ve kalebentlik)
 - 5) İnsan nefesine yönelik cezalar (idam ve dayak) şeklinde tasnif etmiştir.²⁰

2. Tahir Taner'in tasnifi

Tahir Taner, *Ceza Hukuku Umumi Kısım* adlı kitabında cezaları:

- a) Aralarındaki münasebet bakımından: asli, ek, fer'i ve tamamlayıcı cezalar

¹⁸ ZÖHRAP, Kırkor (ö.1915), *Hukuk-ı Ceza*, İst.1325, s.253.

¹⁹ ZÖHRAP, s.262-263.

²⁰ Takayyüdat-ı lazime ve hadd-i itidalde olarak dayak cezasının tatbik olunmasından faydalar vardır. Mesela bazı itiyadi suçlular hakkında uyarıcı ve korkutucu cezaların en etkili dayak cezasıdır. Kanun-ı Cedid'de serseri ve mazanne-i sû hakkında uygulanması kabul edilmiştir. ZÖHRAP, s.268.

- b) Süreleri bakımından müebbet (ağır hapis, kamu hizmetlerinden yasaklılık ve kanuni kısıtlılık) ve muvakkat (hapis, sürgün, belirli bir mesleğin veya sanatın tatili, genel güvenlik gözetimi)
- c) Yöneldiği haklar bakımından ise cismani (ölüm ve dayak), hürriyeti bağlayıcı (hapis ve sürgün) bazı haklardan mahrumiyet ve malvarlığına yönelik (para cezası ve müsadere) şeklinde tasnif etmiştir.²¹

3. Sulhi Dönmezer-Sahir Erman'ın tasnifi

Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku kitabında Dönmezer-Erman cezaları:

- a) Asli, fer'i ve tamamlayıcı,²²
- b) Konuları ve nitelikleri yönünden:
 - 1) Bedeni,
 - 2) Hürriyeti bağlayıcı (hapis),
 - 3) Hürriyeti kısıtlayıcı (sürgün),
 - 4) Hakları kısıtlayan (kamu hizmetlerinden, ticaret ve sanattan yasaklılık)
 - 5) Mali (para cezası ve müsadere) ve
 - 6) Onur kırıcı (teşhir, hükmün ilanı),²³
- c) Bilimsel bakımdan:
 - 1) Korkutucu-uyarıcı,
 - 2) Uslandırıcı (sürelili hapis cezaları)

²¹ TANER, Tahir, Ceza Hukuku Umumi Kısım, İst.1953, s.586-587.

²² DÖNMEZER Sulhi-ERMAN Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, İst.1997, II/590, No:1373.

²³ DÖNMEZER-ERMAN, II/593, No:1378.

- 3) Tasfiye edici (ölüm ve müebbet hapis) şeklinde tasnif etmektedir.²⁴

4. Udeh'in Tasnifi

Abdülkadir Udeh cezaları:

- a) Aralarındaki irtibata göre asli, bedel, tabi (fer'i) ve tamamlayıcı cezalar
- b) Türü ve miktarı belirlenmiş ve türü ve/veya miktarı yetkili yasa organının / hakimın takdirine bırakılmış cezalar,
- c) Tatbik yerine göre, bedeni, nefsi (insan onuruna yönelik) ve mali cezalar
- d) Suçun ağırlığına göre had, kısas-diyet, tazir ve kefaretlere şeklinde tasnif etmiştir.

Bu tasnifte hürriyeti bağlayıcı cezalar (hapis ve sürgün) mevcut değildir; ancak kitapta bu cezalar da inceleme konusu yapılmıştır.

5. Ebu Zehra'nın Tasnifi:

Muhammed Ebu Zehra, el-Ukûbe adlı kitabında cezaları, naslarla belirlenmiş olanlar ve olmayanlar (had, kısas ve tazir cezaları şeklinde üçe) ayırmış, ancak her cezayı ilgili suç tiplerinin arkasından inceleme konusu yapmış; başka bir tasnif yapmamıştır.

6. Bilmen'in Tasnifi:

Ö. Nasuhi Bilmen Hukuk-ı İslamiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu adlı kitabının 3. cildinde kısas ve had cezalarını her suç tipinin sonunda anlatmış, cezaların genel teorisini anlatmamış, klasik fıkıh kitaplarını tekrarlamıştır.

²⁴ DÖNMEZER-ERMAN, II/593, No:1380.

- a) Kısas cezalarını: ölüm cezası olarak s.63, No:257vd. uzuv kısası s.80, No:274vd.
- b) Had cezalarını:
- 1) Zinada celde ve recm (s.223), No:600vd.
 - 2) Kazif haddi olarak celd (s.245), No:667.
 - 3) Hırsızlık haddi olarak el kesme (s.282), No:786vd.
 - 4) Hirabe haddini ise (s.300'de, No:834vd.) vermiştir.
- c) Ta'zir cezalarının neveleri başlıca şu on yedi kısma ayrılır: Mücerred ilâm, bil-celb ilâm, vaaz ve nasihat, sert yüz göstermek, tekdir ve tevbih, muvakkat hapis, müebbet hapis, gayri muayyen hapis, nefy ve tağrib (sürgün), teşhir, ukubetlerle tehdit, velayetten-memuriyetten azil, kulak bükme, darp (dayak), katl (idam), hedm-i beyt, nakdi ceza.²⁵

7. Amir'in Tasnifi:

Abdülaziz Amir, et-Ta'zir fi'ş-Şeriatil-İslamiye adlı kitabında tazir cezalarını:

- a) Bedeni cezalar (idam ve celde),
- b) Hürriyeti bağlayıcı cezalar: hapis (sürelî ve müddetsiz hüküm) ve sürgün,

²⁵ BİLMEN, C:III/305vd. No:1-17.

Bilmen'in 17 tür olarak saydığı tazir cezalarını şöyle tasnif etmek mümkündür:

- 1) Katl (ölüm cezası) No:15,
- 2) Darb (dayak cezası) No:14,
- 3) Hapis (muvakkat, müebbet ve gayri muayyen) No:6-8,
- 4) Sürgün, No:9,
- 5) İnsan onuruna yönelik cezalar (mücerret ve bil-celb ilam, nasihat, sert yüz göstermek, tevbih ve ceza ile tehdit ve teşhir) No:1-5, 11, 13,
- 6) Nakdi ceza, No:17,
- 7) Hak yoksunlukları (velayetten ve memuriyetten azil) No:12,

- c) Mali cezalar (para ve müsadere cezaları)
- d) Diğer cezalar (ihzar, öğüt, tevbih, tecrit, azil ve teşhir) şeklinde tasnif etmiştir.

8. Akşit'in Tasnifi:

M. Cevat Akşit, İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları adlı kitabında cezaları,

- a) Suça göre: hadler, cinayet cezaları ve tazir,
- b) Aralarındaki münasebete göre asli, ek ve bedel cezalar,
- c) İlgili oldukları hak ve menfaatlerin mahiyetine göre cismani, hürriyeti bağlayıcı ve malvarlığına yönelik cezalar olarak tasnif etmiştir.²⁶

9. Ahmet Gökçen'in Tasnifi:

Ahmet Gökçen, Tanzimat Dönemi Osmanlı Kanunnamelerindeki cezaları

- a) Şer'i hukuktan gelen cezalar:
 - 1) Ölüm cezası (recm, salb, kısas ve taziren katl),
 - 2) Uzuv kesilmesi ve yaralanması (el kesme, el ve ayak kesme, kısasen organ kesme cezaları)
 - 3) Dayak cezası,
 - 4) Hürriyeti bağlayıcı ceza (hapis)
 - 5) Hürriyeti kısıtlayıcı ceza (nefy ve tağrib: sürgün)
 - 6) Mali cezalar (para cezası ve diyet)

²⁶ M. Cevat, İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, İst.1976, s.53-60.

- 7) İnsan onuruna yönelik cezalar (teşhir ve tevbih) şeklinde,
- b) Örfi hukuktan gelen cezalar:
 - 1) İdam,
 - 2) Hürriyeti bağlayıcı cezalar (kürek, kalebentlik ve hapis)
 - 3) Hürriyeti kısıtlayıcı cezalar (nefy ve zaptiye nezareti altında bulundurulma)
 - 4) Mali cezalar (para cezası, müsadere ve ticaretten men)
 - 5) Medeni hakların kullanılmasıyla ilgili cezalar (memuriyetten men, tard, medeni haklardan ıskat ve kanuni mahcuriyet)
 - 6) İnsan onuruna yönelik cezalar (teşhir ve ilan) olmak üzere tasnif etmiştir.

10. Ali Bardakoğlu'nun tasnifi

Diyaret Vakfı İslam Ansiklopedisindeki "Ceza" maddesini yazan Ali Bardakoğlu'na göre İslâm hukukunda cezalar:

- a) Hedef aldıkları hak ve menfaatlerin mahiyetleri itibariyle hayata, bedene, şahsiyete, mal varlığına veya hürriyete ilişkin,
- b) Suçun doğrudan karşılığı olan cezaya aslî ceza, bu cezayı infaz imkânı olmayınca onun yerine geçen bedel cezadan veya aslî cezaya ilâve olarak verilebilen ek ceza şeklinde,
- c) Suçun ihlâl ettiği hakkın mahiyetine göre cezalar toplum hakkına taalluk eden cezalar, şahsî haklarla ilgili cezalar, her iki hakkın da bulunduğu cezalar şeklinde üçlü bir ayırımı tâbi tutulabilir.

- d) Cezaların Şâri' tarafından belirlenip belirlenmediğine göre yapılan ve suçun çeşidini de dikkate alan had, kısas ve tazir cezaları şeklinde ayrılabilir.²⁷

C. Kanunlardaki Cezalar

1. Kanuni Kanunnamesi

Kanuni Kanunnamesinde cezaların tasnifi yapılmamış, her bir suç tipinde yaptırım olarak zikredilmiştir. Ancak had, kısas ve tazir cezası şeklinde yer alanları kısaca şöyle belirleyebiliriz:

- a) Had cezaları: Muhsanın zinasında recm cezası (m.1), kazif had-di olarak celde (m.54), hırsızlık cezası olarak el kesme (m.66, 68), şürb suçunun cezası olarak dayak (m.61),
- b) Kısas cezaları: insan öldürme suçunun cezası olarak kısas (m.41, 91), yaralama suçunun cezası olarak uzuv kısası (diş çıkarmada m.50), diyet (m.44),
- c) Tazir cezaları: Ölüm cezası (m.15, 46, 74, 88, 92), tazir cezası olarak dayak (m.16, 36), hapis (sarkıntılıkta m.20, ana-babayı dövmede m.60), sürgün (şehirden sürme m.93, 95, ilden sürme m.96), mahalleden ihraç (m.124), teşhir (fuhşa aracılıkta m.57, yalan tanıklıkta m.98), para cezası (adli para cezası hemen her maddede öngörülmüş, idari para cezası (nispi para cezası olarak) m.108), tazmin (yaralamada tedavi giderlerinin ödenmesi m.45, mala zarar vermede m.70),
- d) Şer'i cezadan sapma örnekleri: içmeğin (zeker) kesilmesi (m.10), fercin dağlanması (m.11), kulağa/kola ok saplanması/gezdirilme (m.48), itiyadi yankesicilikte/insan bıçaklamada el kesme (m.49), fuhşa aracılıkta alnın dağlanması/damgalanması (m.75),

²⁷ BARDAKOĞLU, Ali, "Ceza" *DİA*, C:7, s.473.

Ebussuud Efendi Fetvalarında, Kanuni Kanunnamesinde yer alan cezaların uygulanmasına işaret etmektedir, biz bu cezaları şöyle gösterebiliriz:

- a) Had cezaları: recm (No:449, 774), zina haddi olarak celde (No:448), kazif haddi olarak celde (No:775), hırabe haddi olarak el ve ayak kesme (No:446, 738, 739),
- b) Kısas cezaları: insan öldürmede kısas (No:745-746), yaralama da kısas (No:743, 744),
- c) Tazir cezaları: ölüm cezası (No:187), şiddetli dayak (darb-ı şedid, tazir-i şedid) (No: 433, 542), tazir-i belîğ (No:489), uzun süreli hapis (habs-i medid) (No: 129, 433, 542), müddetsiz hüküm şeklinde hapis (salahı zahir olmadan zindandan çıkarmamak) (No: 678, 785, 810, 906), hapis (No: 170, 171), zindan (No:448), sürgün (mahalleden ihraç) (No:999), hakim azli (No:724) imamın azli (No:245-275), tazir bi'l-mal (No:188), cerime (No:971), nezir akçesi (No:240),
- d) Suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi: yaralama diyeti (erş) (No:749), çocuk düşürme diyeti (gurre) (No:750), tazmin (noksan-ı kıymet) (No:682).

Dikkat edilirse Kanuni Kanunnamesinde yer alan ve Şer'i cezadan sapma örnekleri olarak verilen yaptırımlara Ebussuud fetvalarında rastlanmamaktadır. Zaten mahkeme kararlarında da bunların uygulandığını gösteren bir belge şu ana kadar bulunamamıştır.

Yine birden fazla yaptırımın birlikte uygulanması örnekleri de vardır. Örneğin had+tazir+hapis (No:170), zina haddi olarak celde+zindan (No:448), darb-ı şedid+habs-i medid (No:433, 542), tazir-i belîğ+hapis (No:489),

Kanuni Kanunnamesini yayımlayan ve klasik dönem Osmanlı ceza hukuku ile ilgili *Studies in Old Ottoman Criminal Law* adlı eseri bulunan Uriel Heyd, kanunnamede yer alan suçların ve cezaların ilmi tasniflerini

yapmamış, cezaları ise siyaset (taziren katl), tazir, para cezası, teşhir, hapis, sürgün, kürek, tazminat ve diyet başlıkları altında incelemiştir.²⁸

2. 1840 Ceza Kanunu

Bu kanundaki cezalar, Şer'i kısas, siyaseten (taziren) katl, kürek, hapis, sürgün, tekdir/tevbih ve memuriyetten çıkarma olarak belirlenmiş; herhangi bir tasnif yapılmamıştır.²⁹

3. 1851 Ceza Kanunu

Kanun-ı Cedid de denen bu kanunda 1840 CK'daki cezalara ek olarak prangabentlik ve 3-79 adet dayak cezası öngörülmüştür.³⁰ 1851 CK, Osmanlı Devleti'nde uzun asırlar devam etmiş olan para cezalarını yasaklamıştır (Üçüncü Fesil m.10).

4. 1858 Ceza Kanunu

Kanunda belirtildiği gibi bu kanundaki suçlar tazir suçları, cezalar da tazir cezalarıdır (m.1).³¹ Suçlar ağırlığına göre cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılmıştır (m.2).

- a) Cinayet türü suçlar için öngörülmüş olan mücazat-ı terhi-biyye: katl, teşhir edilerek müebbet veya muvakkat kürek,³² kalebentlik,³³ müebbet sürgün³⁴ ve müebbet rütbe ve memuriyetten mahrumiyet³⁵ ve hukuk-ı medeniyyeden ıskat) m.3.

²⁸ HEYD, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford, 1973, s.259-308.

²⁹ TANER, s.148.

³⁰ TANER, s.149.

³¹ Bu kanunun 171-172. maddelerinde şer'i kısas ve diyetten söz edilmiştir.

³² Kürek, ayaklarında demir olduğu halde ağır işlerde çalıştırmaktır (m.19).

³³ Kalebentlik hapis ve sürgün cezalarını birleştiren bir ceza olup devletçe belirlenen kalelerin birinde suçlunun müebbet veya muvakkat olarak tutulmasıdır (m.23-25).

³⁴ Müebbet sürgün, bir şahsın devletçe belirlenen bir yere müebbeden gönderilip orada ikamet ettirilmesidir, isterse ailesinin nakline de müsaade edilir (m.28).

³⁵ Rütbe ve memuriyetten mahrumiyet suçlunun bir daha devletçe gerek doğrudan gerek

- b) Cünha türü suçlar için öngörölmüş olan mücazat-ı tedbiyye: bir haftadan fazla olan hapis, muvakkat sürgün ve memuriyetten tard³⁶ ve para cezası,³⁷ m.4,
- c) Kabahat türü suçlar öngörölmüş olan muamele-i tekdiriyye (1 günden 1 haftaya kadar hapis, 100 kuruşa kadar para cezası) m.5.
- d) Zaptiye nezareti altında bulunmak m.13,
- e) Baliğ olmamış küçüğün ana-babasına veya bir yakınına teslimi (m.40),

5. Irak Ceza Kanunu

Irak Ceza Kanununda yaptırımlar: a)Asli cezalar (m.85-94), aa) Bedeni cezalar: idam, ab)Hürriyeti bağlayıcı cezalar (sıcn (müebbet ve muvakkat), hapis), ac)Mali cezalar (para cezası),

- b) Tebei cezalar (m.95-99): ba)Bazı hakları kullanmaktan (kamu hizmetlerinden, seç ve seçilme hakkında, belediye meclis üyeliği ve şirket yöneticisi olmaktan, vasi, kayyım ve vekil olmaktan) yoksunluk,
- c) Tekmili cezalar (m.100-102): ca)Müsadere, cb)Hükmün ilanı olarak üç gruba ayrılmaktadır.³⁸

se iltizam yoluyla büyük küçük hizmette bulunmaktan, rütbe ve maaşa nail olmaktan ve nişan takmaktan mahrumiyetidir (m.29).

³⁶ Memuriyetten tard, memur olanların ceza kanunu hükmünce memuriyetten çıkarılması ve maaşının kesilmesidir (m.36),

³⁷ Para cezası, bir kişiden kanunun tayin ettiği şekilde para alınmasıdır (.37),

³⁸ el-Halef, Ali Hüseyin-eş-Şavi, Sultan Abdülkadir, el-Mebadiü'l-Amme fi Kanuni'l-Ukubat, Bağdat, Ty. s.413-416.

6. 1976 Afgan Ceza Kanunu

1976 tarihli Afgan Ceza Kanununa göre had ve kısas suçlarında Hanefi fihına göre hüküm verilmesi öngörülmüş, kanunda sadece tazir suç ve cezaları düzenlenmiştir.

Tazir cezaları: a) *Asli cezalar*: 1) İdam (36 suçta ölüm cezası öngörülmüştür),

2) Hapis cezası (müebbet, uzun süreli hapis (5-15 yıl), orta süreli hapis (1-5 yıl) ve kısa süreli hapis (1 gün-1 yıl)

3) Para cezası,

b) *Fer'i cezalar (hak yoksunlukları)*: Hâkimin hükmüne gerek olmaksızın mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak kamu görevinin üstlenilmesi, orduda hizmet, seçme ve seçilme, alamet ve nişanları kullanmaktan yasaklanma, şirket ve banka yönetim kurullarında üyelik, vasi, kayyım, avukat ve şahitlik ehliyetinin kaybı gibi yaptırımlardır.

c) *Tamamlayıcı cezalar*: Mahkûmiyet kararında ayrıca belirtilmek üzere bazı hakları kullanmaktan 1-3 yıl yoksunluk, müsadere ve hükmün ilanı gibi.³⁹

III. Sonuç Ve Değerlendirme

Osmanlı ceza hukuku yaptırımlarını, cezalar, güvenlik tedbirleri ve suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi şeklinde üç şeritli sistem olarak ele alabiliriz. Bu çalışmada sadece cezaların tasnifi ile yetindik; güvenlik tedbirleri ile suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi yaptırımlarının tasnifini başka bir çalışmaya bıraktık.

Cezaları ağırlığına göre ölüm, organ kesme, dayak, hapis, sürgün ve para cezası olarak ayırdık. Bu cezaları da hukuki niteliği, hukuki dayanağı (ayet, hadis ve/veya kanun), hangi suçun karşılığı olarak öngörüldüğü

³⁹ KHAWAJAMİR, Mertarkhan, Afganistan'da İslam Ceza Hukukunun Kanunlaştırılması, NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2015, s.217-228.

ve uygulanıp uygulanmadığı hususlarına göre tasnif ettik. Özellikle şer’i cezadan sapma örnekleri olarak zikredilen ve kanunlarda yer almasına rağmen uygulama örneği bulunmayan cezaları şema üzerinde gösterdik.

CEZALAR

CEZA TÜRLERİ	HUKUKİ NİTELİĞİ	HANGİ SUÇ KARŞILIĞI	HUKUKİ DAYANAĞI	UYGULAMA
ÖLÜM CEZASI	HADDEN KATL	HIRABE	5/33	HZ. PEYGAMBER UYGULADI
	KISAS	KASTEN ÖLDÜRME	2/178, 5/45	HZ. PEYGAMBER UYGULADI
	TAZİREN (ŞİYASETEN KATL)	RECM	SÜNNET	5 KİŞİ RECMEDİLDİ
		INCEST		1 KİŞİ İDAM EDİLDİ
		LİVATA		SAHABE DEVRİNDE UYGULANDI
KİN VE DÜŞMANLIĞA TAHRİK		ÜÇ ÇETE REİSİ İNFAZ EDİLDİ		
ORGAN KESME	HAD	EL KESME	5/38	HZ. PEYGAMBER UYGULADI
	HAD	EL-AYAK ÇAPRAZ KESME	5/33	HZ. PEYGAMBER UYGULADI
	KISAS	YARALAMA CİNSİNDEN	5/45	HZ. PEYGAMBER HÜKMETTİ
	TAZİR	İÇMEĞİN KESİLMESİ (KIZ-KADIN KAÇIRMA)	KANUNİ KANUNNAMESİ	UYGULAMA ÖRNEĞİ YOK
		FERCİN DAĞLANMASI (KIZ-KADIN KAÇMA)	KANUNİ KANUNNAMESİ	

DAYAK	CELDE	ZİNADA 100, KAZİFTE 80	24/2, 24/4	HZ. PEYGAMBER UYGULADI
	DARB	ŞÜRB 40, 80 SOPA TAZİR 3-79 SOPA	TÜR SÜNNET, MİKTAR SAHABE İCMAI/ İÇTİHAT	HZ. PEYGAMBER SAYI BELİRTMEDEN UYGULADI
HAPİS	MÜEBBET	İNSAN ÖLDÜRMEYE YARDIM	SÜNNET	HZ. ALİ MÜEBBET HAPİS UYGULADI
	MUVAKKAT MÜDDETSİZ HÜKÜM		KANUNLAR	GENEL UYGULAMA BÖYLE
SÜRGÜN	MÜEBBET- SÜRELİ	TELEKULAKÇI TAİFE SÜRÜLMÜŞ	SÜNNET	15 YIL SÜRGÜNDE KALDI
PARA CEZASI	TAZİR	MALİ SUÇLARDA	SÜNNET	MALVARLIĞININ 1/3'Ü ALINDI
		HAD GEREKTİR- MEYEN HIRSIZLIKTA		ÇALINAN MALIN DEĞERİNE GÖRE İKİ KAT CEZA ALINDI